

Masarykova Univerzita
Právnická fakulta

Katedra právní teorie

Seminární práce

Deliktní způsobilost a trestání specifických subjektů

Odevzdání práce: 24. 11. 2006

Zpracoval: Jiří Duba

Vyučující: JUDr. Radim Polčák, Ph.D.

Seminární skupina č. 13

Způsobilost fyzické osoby v sobě zahrnuje jak způsobilost k právním, tak i k protiprávním úkonům. Způsobilost k protiprávním úkonům a způsobilost nést následky vlastního protiprávního jednání je označována jako delikt ní způsobilost. Delikt obecně je porušení jakéhokoli práva. Aby fyzická osoba nesla následky vlastního protiprávního jednání, je vyžadována alespoň minimální vyspělost vůle a vědomí člověka, aby byl schopen, jako je tomu v rámci způsobilosti k právním úkonům, předvídat důsledky svého jednání, rozpoznat a zhodnotit jejich protiprávnost a společenskou škodlivost. Musí tedy disponovat jistou rozumovou vyspělostí. Zejména musí umět své jednání ovládat, usměrňovat a vědomě přizpůsobovat společnosti a jejímu okolí.

Každý právní řád by měl odlišovat občanskoprávní i trestněprávní postavení mládeže a dětí od obecných právních předpisů. Jelikož tato problematika je velmi obsáhlá, domnívám se, že by měla být ve všech zemích upravena tzv. *lex specialis*. Pokud se však podíváme do historie, z počátku nebyl věk podstatný při rozhodování o následcích spáchaného činu. S nedospělci bylo ve starověké společnosti nakládáno stejně, jako s dospělými osobami a v zásadě se podrobovaly stejným trestům. Známý Hammurabiho zákoník, který patří mezi nejstarší dochované kodexy, uplatňoval pravidlo „oko za oko“ bez ohledu na věk pachatele. V Justiniánových zákonech se setkáváme s věkovým vymezením dětství. To končilo sedmým rokem života. Po dovršení věku sedm let pak nastupovala plná odpovědnost za vlastní jednání a tento jedinec, pokud šlo o delikt ní způsobilost, byl považován za dospělého. Nízký věk byl po dlouhou dobu roven duševní chorobě. Klíčovou roli hrála schopnost rozpoznat protiprávnost vlastního jednání. Jestli bude mladý pachatel potrestán jako dítě, nebo ne, bylo posuzováno případ od případu. Jistě tedy byla postrádána v určitých případech právní jistota. Středověké právo rozlišovalo dvě věkové kategorie, nedospělce a dospělé. Určovala se podle fyzické vyspělosti na základě úředního ohledání, a to až do 16. století. Na Moravě již od 15. století probíhalo dělení do kategorií na základě pevně stanoveného počtu let. Avšak rozdílně pro chlapce a dívky. A především rozdílně pro jednotlivé stavy.

Trestní právo pro české země je zakotveno v Hrdelním řádu císaře Josefa I. z roku 1707, kde byl věk stanoven jako polehčující okolnost, což mělo za následek zpravidla uložení mírnějšího trestu. U chlapce mohlo dojít k polehčující okolnosti, pokud ještě nedosáhl věku 18 let a u dívky byla věková hranice stanovena na 15 let. Hrdelní řád císařovny Marie Terezie z roku 1768 znal již více členění. Děti do 7 let nemohly být trestně odpovědny za žádných okolností. Nedospělým do 14 let je přiznána snížená trestní odpovědnost a mladiství do 16 let mají plnou trestní odpovědnost. Poprvé je uveden pojem mladiství, kterým je věk mezi dětstvím a dospělostí. Pokud se u mladistvých dala předpokládat náprava, mohl jim být udělen trest mírnější. Rakouský trestní zákon z roku 1852 přináší podobné dělení a platil až do přijetí propracovaného zákona o trestním soudnictví nad mládeží v roce 1931. Tento pokrokový zákon rozlišoval dětský věk. Dětský věk trval až do dovršení desátého roku a znamená úplné vyloučení trestní odpovědnosti. Nedospělý věk, tj. mezi desátým a čtrnáctým rokem, znamenal pro pachatele zmenšenou trestní odpovědnost. A mladistvý věk, který trval do dovršení dvacátého roku, byl brán jako polehčující okolnost. Mladistvím nebylo možno uložit trest smrti ani odnětí svobody na doživotí. Tohoto právního předpisu si měly povšimnouti a vzít za vzor Spojené státy americké. Ty podle Amnesty international drží nechvalné prvenství v popravách mladistvých, a to v 90. letech, tedy šest desetiletí po přijetí zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, ve znění pozdějších předpisů. Až v roce 2005 Nejvyšší soud USA označil popravy dětských pachatelů za nezákonné¹. Tento zákon měl za zásadu co nejméně trestat a co nejvíce vychovávat. Je-li nutné trestat,

pak i trestem vychovávat a polepšovat. Zákon z roku 1931 byl bez náhrady zrušen roku 1950. Tento krok znamenal začlenění trestněprávních ustanovení upravujících problematiku mladistvých do obecných trestněprávních předpisů. Důsledkem toho byly zrušeny i specializované soudy pro mládež. Nový specializovaný zákon se u nás objevuje v roce 2003. Je to zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů. Tento lex specialis u nás zatím stále platí.

Reformní hnutí za záchranu dítěte (Child Savers) vzniká v 19. století v Americe. Jednalo se o zásadní zlom postavení dětí v právu. Cílem reformátorů bylo, aby s dětmi a mladistvými do 18 let bylo nakládáno odlišným způsobem, než s delikventy dospělými. Poprvé zazněla myšlenka, že děti, které jsou vždy v zásadě dobré, je třeba spíše přednostně vychovávat, než trestat. V roce 1899 reformátorské myšlenky vyústily ve vybudování samostatného systému soudnictví nad mládeží v americkém státě Illinois. Byl zde zřízen první soud pro mladistvé.

Právní řád by měl adekvátně reagovat na postavení mladistvých ve společnosti. Při úpravě jejich deliktů je třeba zohlednit objektivní hledisko, tj. věk, a subjektivní hledisko, což je vyspělost konkrétního jedince. Za protiprávní jednání je nutno považovat i jednání deliktů nezpůsobilých osob. Až z hlediska sankcionování je třeba zohlednit jejich nezpůsobilost k deliktům. Delikt může mít majetkovou či nemajetkovou povahu. Hranicí, kdy se z přestupku stává trestný čin je de lege lata 5.000 Kč, pokud má delikt majetkovou povahu. Do roku 1994 se jednalo o přestupek, pokud částka nepřesáhla 1.000 Kč a do 31. 12. 2001 došlo k trestnému činu tehdy, přesáhla-li částka 2.000 Kč.

Podle zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, musí mezi protiprávním úkonem a škodou existovat příčinná souvislost, čili kauzální nexus. Dalším předpokladem je zavinění, a to buď úmyslné či z nedbalosti. Deliktů způsobilosti v plném rozsahu nabývá fyzická osoba za podmínky zletilosti a duševního zdraví. Zletilosti fyzická osoba dosáhne dovršením 18 roku života. Zletilosti nabývá osoba také okamžikem uzavření manželství. Uzavřít manželství u nás může osoba, která získá potřebné povolení od soudu k takovému úkonu a dosáhla věku minimálně 16 let.

Rozumová složka a volní složka musí být kumulativně splněny, jinak nelze hovořit o plné deliktů způsobilosti. Rozumová složka je schopnost rozpoznat protiprávnost svého jednání a přemýšlet o možných následcích. Tj. uvědomit si obecnou škodlivost vlastního jednání. Volní složka obsahuje schopnost fyzické osoby ovládnout, usměrňovat a řídit své jednání a rozhodovat se, zda konkrétní činy mohou za daných okolností uskutečnit nebo bych měl od nich upustit. Rozumová a volní složka je tedy subjektivním hlediskem zmíněným výše. Za nezletilce a jeho jednání odpovídá ten, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled. Zpravidla jsou to rodiče. Jejich odpovědnost se presumuje. Tzn., že se zproští odpovědnosti jen tehdy, pokud prokáží, že náležitý dohled nezanedbali.

Subjektivním hlediskem se náš právní řád odlišuje od německého. Německé právo stanovuje pevně věkové hranice pro deliktů způsobilost. Ex lege jsou všechny osoby mladší 7 let deliktů nezpůsobilé. Zkoumají tedy deliktů způsobilost pouze u osob, které již dovršily sedmého roku života. Obě koncepce, česká i německá, vycházejí z koncepce presumpce odpovědnosti osoby povinné dohledem. Stanovení sedmileté věkové hranice však má za následek, že v některých situacích může nastat, že poškozený ponese veškeré

tíživé důsledky sám. Proto v těchto situacích má osoba povinná dohledem alespoň přispět poškozenému k úhradě vzniklé škody, a to v rámci mezilidských pravidel slušnosti.

Zákon č. 218/2003 Sb., rozeznává tři kategorie deliktů, provinění, trestný čin a čin jinak trestný. Proviněním se rozumí trestný čin spáchaný mladistvým. Činem jinak trestným rozumíme čin, který je v daném případě beztrestný, i když v jiném případě a za jiných okolností by trestný byl. Chybí-li formální znaky trestného činu jako je věk, přičetnost či rozumová a mravní vyspělost, jedná se o trestný čin jinak trestný. Trestný čin jinak trestný je i čin spáchaný za okolnosti vylučující protiprávnost nebo čin, u něhož chybí zavinění, což je podmínka trestní odpovědnosti. Pojem mládež je nadřazeným pojmem pro dvě věkové skupiny. Pod první skupinu spadají děti mladší 15 let a pod druhou mladistvý, to jsou osoby, co již dosáhly věku 15 let a jsou mladší 18 let. V soudní praxi však bývá ještě zohledňován věk 18 až 19 let, nazýváme ho věk blízký věku mladistvých. Ten je považován za polehčující okolnost a trest pak může být uložen nižší. Výše zmíněný zákon dodržuje zásadu, že trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl trestný čin spáchan. Pozdějšího zákona se použije pouze tehdy, jestli je to pro pachatele příznivější. Je tedy zabráněno retroaktivitě, která by podlamovala naše právní vědomí. Mládeži je věnována zvláštní péče, podle zásady zvláštního přístupu. Tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu, jestliže to vyžadují zájmy nezletilých. Takto to stanoví čl. 6 odst. 1, věty druhé Evropské úmluvy o lidských právech. To koresponduje s další zásadou, a to ochranou soukromí mladistvého a povinností utajit jeho identitu. Náš právní řád ve věcech mladistvých zásadně vylučuje veřejnost při líčení před soudem. Soudy jsou dále vázány zásadou rychlosti řízení, aby trest byl efektivní. Výchovný účel vyzdvihuje zásada uspokojení zájmů poškozeného, podle které by provinilci měla být dána možnost osobně se podílet na odstranění následků, které svým protiprávním jednáním způsobil.

Systematickým sledováním kriminality mládeže bylo vysledováno, když přišla její první větší vlna, a to mezi lety 1963 a 1971. Konec této vlny byl doprovázen obdobím normalizace. Druhá vzestupná vlna přišla na přelomu 80. let. V této době se mládež a děti podílely na celkové kriminalitě patnácti procenty. Počátek 90. let znamenal prudký nárůst kriminálních deliktů, a to i u mládeže. Kriminalita páchaná nezletilci se zvýšila na 20 % z celkové kriminality. Což fakticky znamená, že každý pátý trestný čin spáchala osoba mladší 18 let. Zvyšování majetkové škody odlišující trestný čin od přestupku se nijak výrazně neprojevil na snížení registrované kriminality mládeže. Přestupky mladistvých doposud nejsou zachycovány v žádné evidenci. Nejvyššího stupně páchaní kriminality dětmi bylo dosaženo v roce 1999 a mládeží roku 1996. Po těchto alarmujících číslech nastal rapidní pokles. Musíme ovšem brát také v potaz, že vlivem času dochází ke změně věkového složení obyvatelstva. Celá třetina dětské a mladistvé kriminality je opakovaná, a to vícekrát. Je tedy nanejvýš zřejmé, že by se snahy státu o snížení kriminality měly zaměřit z větší části na nápravu. Zdokonalit nápravné systémy. A soustředit se zejména na chlapce. Ty totiž porušují trestněprávní předpisy v poměru k děvčatům 1:20.

Fenoménem poslední doby je stoupající brutalita a agresivita dětí. Kriminalita dětí je páchaná z velké části ve skupinách, a to za účelem zisku či jen nebývalého prožitku. Bezúčelné ničení věcí, jako majetková trestná činnost, je jedním z nejčastějších protiprávních jednání dětí. Stoupá také počet případů páchaní trestné činnosti pod vlivem návykových látek. Mladí pachatelé jsou si vědomi mnohdy snadného provedení činu a nízkého rizika prozrazení a potrestání. I jejich důmyslnost v zajišťování alibi zažívá v posledních letech „rozmach“. Vzhledem k těmto skutečnostem by stálo za uvažovanou de

lege ferenda snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti z 15 na 14 let. Ve většině zemí v Evropě trestní odpovědnost mládeže začíná mezi 14 a 16 rokem. Ve Francii je trestní odpovědnost stanovena již dokonce dovršením věku 13 let. Česká republika by tedy neměla důvod mít strach, že by vybočila z evropských standardů. Věřím, že je to jeden z kroků, který by naši zákonodárci měli učinit.

Seznam použité literatury:

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Mgr. Jan Gajdoš, Trestněprávní odpovědnost mládeže, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, 2005

Helena Borovcová, Srovnání české a německé právní úpravy způsobilosti nezletilých k právním úkonům, diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, 2004

Jana Petřelová, Zvláštnosti trestního řízení ve věci mladistvých, diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, 2004

Amnesty international web, autor neuveden (citováno 28. února 2005). www.amnesty.cz